

ЎЗБЕКИСТОНДА БАНК ТИЗИМИНИНГ ШАКЛЛАНИШ БОСҚИЧЛАРИ

Кўшаев Тўхтасин Абдиқодирович

*Термиз Давлат университети бухгалтерия ҳисоби ва аудит
кафедраси ўқитувчиси*

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11425108>

Annotation: *this article provides information on the stages of formation of the banking system in Uzbekistan.*

Keywords: *liberalization of foreign exchange relations, specialized banks, investment companies, insurance companies, currency regulation.*

Аннотатсия: Ушбу мақолада ўзбекистонда банк тизимининг шаклланиш босқичлари борасида маълумотлар келтирилган.

Калит сўзлар: Валюта муносабатларини эркинлаштириш, ихтисослаштирилган банклар, инвестиция компаниялари, суғурта компаниялари, Валютани тартибга солиш.

КИРИШ (Introduction)

Республикамиз мустақиллигининг эълон қилиниши бутун дунё мамлакатлари томонидан тан олинган бозор иқтисодиёти дастакларини бизнинг республикамизга ҳам кириб келишига замин яратди. Шунинг учун ҳам республикамизда бозор иқтисодиёти талабларига мос келувчи замонавий банк тизимини яратиш зарурияти туғилди.

Банк тизимини қайта қуриш:

- икки поғонали банк тизимини вужудга келтириш. Марказий имиссион банк ва бевосита хўжалик субъектларига хизмат кўрсатувчи ихтисослашган давлат банклари;

- ихтисослаштирилган банкларни тўлалигича хўжалик ҳисобига ва ўз-ўзини молиялашга ўтказиш;

- иқтисодий тизим доирасида юридик ва жисмоний шахслар билан бўладиган кредит муносабатлари, услублари ва шакллари такомиллаштириш ва бошқаларни ўз ичига олади.

Ўзбекистон бозор иқтисодиётига ўтишнинг босқичма-босқич йўлини танлагани боис банк тизими тараққиёти ҳам қуйидаги босқичларга эга:

- Биринчи босқич миллий валютани муомилага киритиш учун асос яратилган ва икки поғонали банк тизимининг пойдевори қурилган 1991 йилдан 1994 йилгача бўлган даврни ўз ичига олади. Бу даврда мамлакатимизнинг мустақил банк тизимини яратиш бўйича олиб бориладиган тадбирлар 1991 йил 15 февралда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг «Банклар ва банк фаолияти тўғрисида»ги Қонуни²

² O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi - www.lex.uz - https://lex.uz/acts/-2681

асосида амалга оширилди. Ушбу қонун асосида собиқ СССР давлат банкининг республика муассаси асосида Ўзбекистон Республикаси Марказий банки тўзилди (1992 йил сентябр) ва унга республикада пул муомиласини тартибга солиш, тижорат банклари тизимини вужудга келтириш ва тулов тизимини ташкил этиш вазифалари юклатилди.

Ушбу даврда ташкил этилган махсус ихтисослашган банклар жумласига саноат қурилиш банки, коммунал қурилиш ва социал тараққиёт банки, агросаноат банки, ташқи иқтисодий фаолият банки, жамғарма банки ва бошқа банкларни киритиш мумкин.

Ўзбекистонда банк тизимини ташкил қилишнинг иккинчи босқичи миллий валюта муомиллага киритилган (1994 йил 1 июл) ва икки поғонали банк тизимининг ҳуқуқий асослари яратилган 1994-1996 йилларни ўз ичига олади.

1994 йил 18 мартдаги Вазирлар Маҳкамасининг «Банк тизимини такомиллаштириш ва пул-кредит муносабатларини барқарорлаштириш бўйича чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарори³, 1995 йил 21 декабрда қабул қилинган «Ўзбекистон Республикасининг Марказий банки тўғрисида»ги ва 1996 йил 25 апрелда «Банклар ва банк фаолияти тўғрисида»ги қонуннинг янги таҳрирда қабул қилиниши банк тизимини жаҳон андозаларига яқинлаштириш соҳасидаги мустақкам қонуний пойдевор яратди.

Ушбу босқичнинг хусусиятларидан бири 1995 йилдан бошлаб Ўзбекистонда махсус нобанк кредит ташкилотлари (инвестисия компаниялари, суғўрта компаниялари ва бошқалар) ташкил қилина бошланди.

Ўзбекистон банк тизимини шакллантиришнинг учинчи босқичи 1997-2000 йилларни ўз ичига олиб у босқичнинг асосий хусусияти банкларни хусусийлаштириш ва акциядор – тижорат банкларида бошқарувнинг сифатини ошириш, банклар фаолиятида назоратни кўчайтиришдан иборат.

Бу босқичда Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Хусусий тижорат банклари ташкил қилишни рағбатлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги (1997 йил 24 апрел), «Акциядорлик-тижорат банклари фаолиятини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги (1998 йил 2 октябр), «Банк тизимини янада эркинлаштириш ва ислоҳ қилиш борасидаги чора-тадбирлари тўғрисида»ги (2000 йил 21 март) фармонлари муҳим аҳамиятга эга.

Шу каби 1999 йил 15 январда Ўзбекистон Республикасининг «Банк тизимини ислоҳ қилиш чора-тадбирлари тўғрисида» ги, 2000 йил 24 мартдаги «Банк тизимини ислоҳ қилишга доир қўшимча чора тадбирлар тўғрисида» ги қарорлари қабул қилинди.

Банк тизимига чет эл сармояси кенг жалб қилина бошланди ва 2006 йилнинг бошига 5 та банк чет эл капитали иштирокида фаолият курсатмоқда. Булардан ташқари халқ хўжалигига 3 та банк давлат мулки асосида. 12 та акциядор-тижорат ва 9 та хусусий банк хизмат кўрсатмоқда.

³ O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi - www.lex.uz - <https://www.lex.uz/docs/-270371>

Шу босқичда банк тизимини ислох қилиш республика комиссияси тўзилди, мижозларга хизмат курсатиш сифати оширилди, кичик ва ўрта бизнесни янада ривожлантиришга, ички назорат таъсирчанлигини оширишга эътибор қаратилди.

Банк тизими ривожланишининг тўртинчи босқичи 2001 йилдан бошланди ва унинг асосий хусусиятлари бўлиб қуйидагилар ҳисобланади:

1. Банклар фаолиятини янада ривожлантириш асосида аҳолининг банк тизимига бўлган ишончи мустаҳкамланди. Агар 2004 йилни бошига тижорат банклар капитали 791 млрд сўмдан 2005 йилни бошига 824,1 млрд. сўмга, яъни 104,2% га ошган бўлса, шу даврда аҳолининг банклардаги пул жамғармалари (янги омонат турлари, юкори фоизлар ва бошқалар ҳисобига) 244,7 млрд. сўмдан 322,6 млрд. сўмга ёки 131,8 фоизга ошди, 2005 йилни бошига эса банклардаги аҳоли жамғармалари 450 млрд. сўмга етди.

2. Тижорат банкларининг хусусий тадбиркорлик, кичик ва ўрта бизнес субъектларига кўрсатган ёрдами ортди. Маълумки, кичик тадбиркорлик субъектларининг сони йил сайин ошиб бормоқда ва уларни сони 1.01.2004 йилга 235,4 минг тани ташкил этади. 2005 йилда кичик бизнес субъектларига берилган кредит 419,9 млрд. сўмни ташкил этиб шундан 287,4 млрд. ўзоқ муддатли кредитни ташкил этади. Кичик бизнес субъектларининг ЯИМдаги улуши 2005 йилда 38 фоизни ташкил этди, 2006 йилни режасига кўра уни 45 фоизга етиши мулжалланган.

3. Валюта муносабатларини эркинлаштириш бўйича ишлар жадаллаштирилди. Бу босқичда миллий валютани эркин айирбошлаш ишлари босқичма-босқич амалга оширилди ва 2003 йил 15 октябридан бошлаб жорий халқаро операсиялар бўйича сўмнинг эркин алмаштирилиши жорий этилди.

Валюта муносабатларини такомиллашуви муносабати билан Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 2003 йил 11 декабридаги 557 сон қарори билан «Валютани тартибга солиш тўғрисида»ги қонунига ўзгартиришлар киритилди.

Шу асосда Республикамизда банк тизимини тараққий этиши ва такомиллашуви давом этмоқда.

Бу борада Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2005 йил 15 апрелдаги «Банк тизимини янада ислох қилиш ва эркинлаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарори муҳим аҳамиятга эга.⁴

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли Фармони. 2017 йил 7 феврал.
2. Ўзбекистон Республикасининг “Ўзбекистон Республикасининг Марказий банки тўғрисида (янги таҳрири)”ги Қонуни. 2019 йил 11 ноябр.
3. Ўзбекистон Республикасининг “Банклар ва банк фаолияти тўғрисида”ги Қонуни. 2019 йил 5 ноябр.

⁴ O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi - www.lex.uz - https://lex.uz/acts/-72266

4. Ўзбекистон Республикасининг “Банк сирини тўғрисида”ги қонуни. 2020 йил 30 август.
5. Ўзбекистон Республикасининг “Хусусий банк ва молия институтлари ҳамда улар фаолиятининг кафолатлари тўғрисида”ги қонуни. 2018 йил 17 декабр.